

300 примірників першого видання «Українських шахових казок» розлетілися по світу майже зі швидкістю світла — 300 тисяч кілометрів за секунду — і вже стали бібліографічною рідкістю.

Індія, Китай, Великобританія, Франція, Німеччина, Іспанія також хочуть мати свої національні шахові казки. Будемо дуже раді, якщо вони з'являться у цих та багатьох інших країнах світу. Адже шахи не знають національних кордонів, вони лише мають неповторний національний колорит.

Вічна магія шахів твориться білими і чорними фігурами на чорних і білих полях. Автори другого, суттєво доповненого видання «Українських шахових казок» ставили собі за мету переконати їхніх читачів ось у чому:

***Чорно кругом чи біло,
Не зупиняти рух.
Може зламатись – тіло,
Але ніколи – дух.***

* * *

Дякуємо заслуженому художнику України Олексію Кулакову за дозвіл використати його картину «Козак Мамай» при створенні обкладинки книги «Українські шахові казки».

КАПАБЛАНКА І СУХОМЛИНСЬКИЙ

(Необхідна передмова)

Дорогі наші маленькі українці та україночки! Взявши у руки цю книжку, ви стали на поріг казкового світу шахів. Щоб переступити його та увійти у царство богині Каїси, вам треба освоїти нескладну шахову нотацію та ази шахової мудрості.

Для початківців уже написано багато хороших посібників, які допоможуть вам швидко засвоїти правила гри та вивчити просту шахову нотацію. Радимо вам, наприклад, чудовий «Шаховий буквар» чеських авторів Інни та Іржі Весели, виданий українською мовою у Києві 1984 року.

«Українські шахові казки» вам будуть розповідати визнані світом українські майстри цієї древньої і мудрої гри. Кожна їхня партія, вміщена у цій книзі,— захоплююча і повчальна казка.

Гра в шахи — це дуже змістовне, своєрідне спілкування людей. А радість людського спілкування — найбільша у світі радість!

Самі ж шахи вже давно стали частиною світової культури. «Шахи — це створення образів своєрідної краси, доступних розумінню тільки небагатьох посвячених». Так писав майже триста років тому італійський аристократ Ерколе дель Ріо. А четвертий у світовій історії шаховий король (чемпіон світу), доктор права Олександр Алехін твердив, що саме з допомогою шахів виховав і загартував свій характер. Ще один доктор, але вже медицини, німець Зігберт Тарраш був глибоко переконаний: «Шахи — як любов і музика — здатні робити людину щасливою».

Отже, читайте «Українські шахові казки»! Будьте щасливими!

Чому ж ми назвали цю необхідну передмову «Капабланка і Сухомлинський»?

**Хосе Рауль Капабланка
і Граупера**

(19 листопада 1888 – 8 березня 1942) — кубинський шахіст. Третій чемпіон світу з шахів із 1921 до 1927 року.

А ось послухайте!

«Я вважаю, що шахи варто було б включити до шкільних програм у всіх країнах. У десятирічному віці діти мають починати опанування шахів за програмою, яка враховувала б їхній вік та обдарованість».

Так почав свій курс радіолекцій славетний кубинський шахіст Хосе Рауль Капабланка. І пригадав одне з найцікавіших вражень на своєму тривалому чемпіонському шаховому шляху.

Отже, перебуваючи у 1936 році в Києві, кубинець запросив знаного іспанського гітариста Андреса Сеговію, що якраз гастролював тоді в Україні, на свій сеанс одночасної гри для юних шахістів. Знову надамо слово Капабланці.

«Призначеної години Сеговія, його дружина і я увійшли до зали. І на обличчі Сеговії я побачив здивування, викликане видовищем, що постало перед нами. Простора зала була заповнена вщерть; понад тисяча дітей зібралися на балконі, щоб спостерігати за грою. На сцені за тридцятьма столиками сиділо тридцятьоро хлопчиків і дівчаток у віці від десяти до шістнадцяти років, готових дати мені бій... За спинами гравців було безліч дітей та їхніх учителів, а за ними розмістилися гості. То було справді, як висловився Сеговія, видовище надзвичайне».

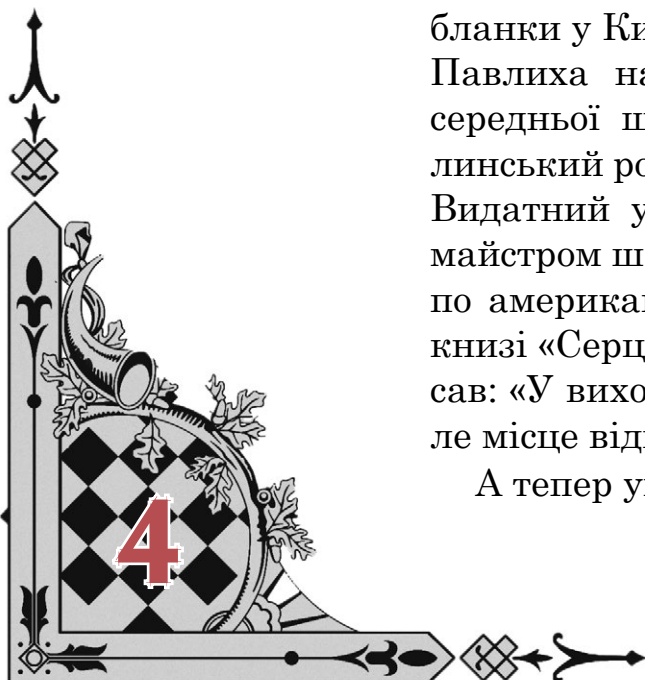
...Рівно через 15 років після того сеансу Капабланки у Києві у мальовничому українському селі Павлиха на Кіровоградщині директор місцевої середньої школи Василь Олександрович Сухомлинський розпочав свої педагогічні експерименти. Видатний український учитель не був великим майстром шахової гри і не чув лекцій Капабланки по американському радіо. І все ж згодом у своїй книзі «Серце віддаю дітям» Сухомлинський написав: «У вихованні культури мислення дітей чимале місце відводилося шахам».

А тепер уважно слухайте першу нашу казку.

Василь Сухомлинський

(28 вересня 1918 – 2 вересня 1970) — український педагог, публіцист, письменник, поет.

Казка перша

НАРОДЖЕННЯ ШАХІВ

Шахи — це море, з якого пташка може пити і в якому слон може купатися.

Індійське прислів'я

«Шахи — це море, з якого пташка може пити і в якому слон може купатися». Так каже індійське прислів'я.

Саме Індія вважається місцем народження шахів. Легендарна історія їхнього розвитку сягає вже майже двох тисячоліть. Розповімо вам найвідомішу східну легенду.

Жив колись давним-давно всемогутній індійський раджа. Безмежна влада і незліченні багатства настільки його втомили, що він ладен був дуже щедро заплатити тому, хто зуміє розвіяти його тугу.

І от якось до того раджі завітав у його розкішний палац один мудрець. Він запропонував всемогутньому володарю навчитися грати в шахи. Той погодився. І старанно став вивчати правила небаченої ним раніше гри. Раджа настільки захопився нею, що зовсім забув про свій смуток. Якимось вони грали з тим мандрівним чарівником три дні і три ночі підряд!

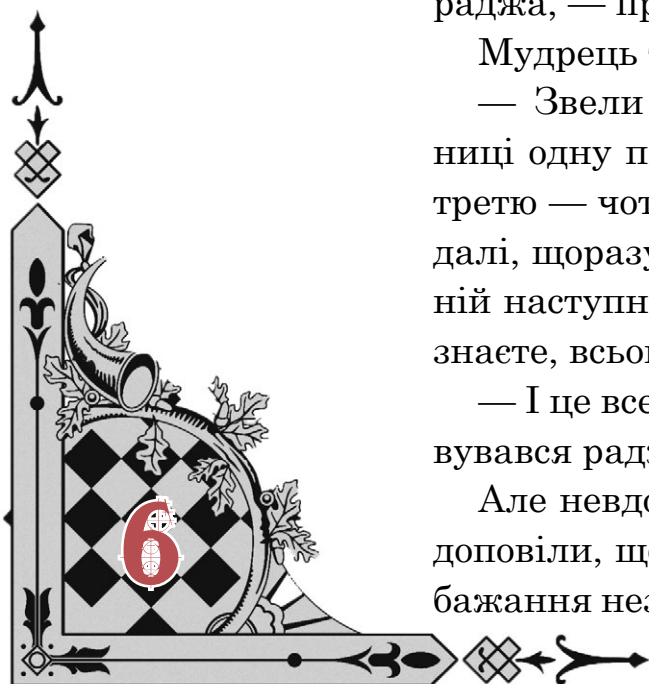
— Ти відкрив мені безмірну радість, — мовив раджа, — проси в мене всього, чого ти бажаєш!

Мудрець тихо усміхнувся і сказав:

— Звели покласти на першу клітинку шахівниці одну пшеничну зернину, на другу — дві, на третю — чотири, на четверту — вісім зернин і так далі, щоразу подвоюючи кількість зернин на кожній наступній клітинці шахівниці (а їх, як ви вже знаєте, всього 64).

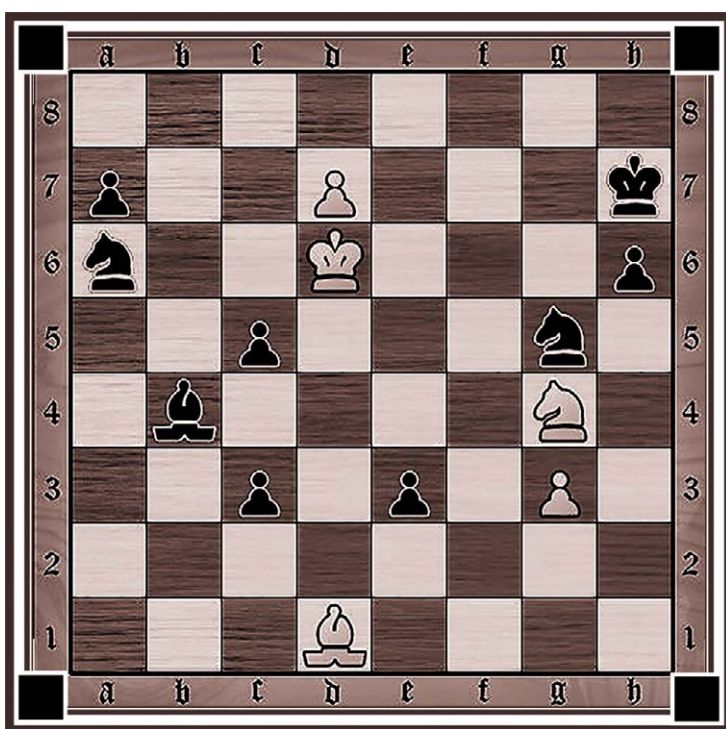
— І це все? Ти так мало просиш?! — вельми здивувався раджа.

Але невдовзі його мудрі придворні математики доповіли, що виконати таке, здавалося б, скромне бажання незнайомця абсолютно неможливо. Адже

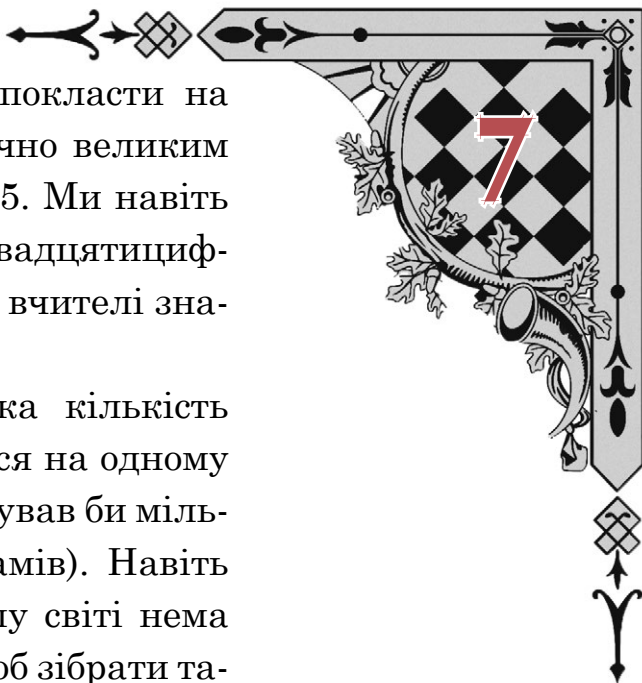
кількість зернин, які треба було б покласти на шахівницю, вимірювалася астрономічно великим числом — 18 446 744 073 70 9 551 615. Ми навіть не знаємо, як правильно назвати це двадцятицифрове число! Можливо, ваші батьки чи вчителі знають...

Вчені люди підраховали, що така кількість пшеничного зерна могла б поміститися на одному мільйоні кораблів, кожен з яких уміщував би мільйон пудів зерна (пуд має 16 кілограмів). Навіть у наш час це неможливо, бо у цілому світі нема стільки кораблів такої величини! А щоб зібрати такий багатий врожай пшениці, треба було б засіяти площу, у декілька разів більшу за площу всієї земної суші.

...Ми не маємо запису тих шахових партій, які зіграли між собою мандрівний мудрець і всемогутній індійський раджа. Але можемо припустити, що одна з них дійшла до такої позиції:

Візьміть, будь ласка, ваші шахи і розставте їх на шахівниці так, як показано на діаграмі.

Леонід Штейн

(12 листопада 1934 – 4 липня 1973) — український, радянський шахіст. Міжнародний гросмейстер (1962), один з найсильніших в світі у 1960-1970-х рр. До 1969 року мешкав у Львові, потім у Києві. Переможець Всесвітніх шахових олімпіад в складі зірної СРСР (1964, 1966), командних чемпіонатів Європи (1965, 1970). Чемпіон України (1960, 1962), чемпіон СРСР (1963, 1965, 1966). Учасник трьох міжзональних турнірів на першість світу. Переможець багатьох великих турнірів, серед яких два найсильніші турніри того часу у Москві (в 1967 р. став одноосібним переможцем, а в 1971 р. розділив 1-2 місце).

Позначення фігур: Кр — король, Ф — ферзь, Т — тура, С — слон, К — кінь. Пішаки не позначаються першою буквою, наприклад: е4, d5, b6.

Хід фігури вказується за допомогою поля на яке вона ходить. Наприклад Кg4 — f6 (кінь з поля g4 пішов на f6), е2 — е4 (пішак з поля е2 пішов на поле е4). Перед записом ходу вказується його порядковий номер.

Коли фігура здійснює взяття — ставиться знак “:”. Наприклад: Кrg6:h5 (король з поля g6 побив на поле h5), е5:d4 (пішак з поля е5 перемістився на поле d4).

Коротка рокировка позначається 0–0, довга — 0–0–0, шах — “+”, мат — “#”).

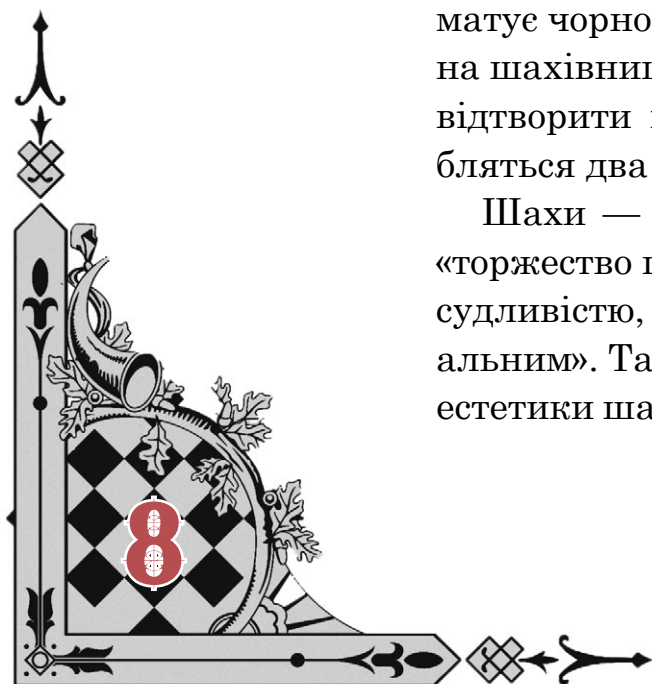
У цій позиції хід білих, якими грав мандрівний мудрець. Чорні фігури були в індійського раджі. Він, як ви бачите, досяг великої матеріальної переваги, маючи на коня і трьох пішаків більше. Здавалося б, перемога раджі не за горами.

Партія ж завершилася так:

1. Кg4 — f6+	Кph7 — g7
2. Кf6 — h5+	Кpg7 — g6
3. Cd1 — c2+	Кpg6:h5
4. d7 — d8Ф	Кg5 — f7+
5. Кpd6 — e6	Кf7:d8+
6. Кре6 — f5	е3 — е2
7. Сс2 — е4	е2 — е1К
8. Се4 — d5	с3 — с2
9. Cd5 — c4	с2 — с1К
10. Сс4 — b5	Ка6 — c7
11. Сb5 — a4	Кc1 — e2
12. Са4 — d1	Ke1 — f3
13. Cd1:e2	Кс7 — d5
14. Се2:f3 — мат!	

Раджа був дуже незадоволений своєю грою. Але його суперник тривалим спільним аналізом кінцівки (ендшпілю) цієї партії довів йому: чорні робили якраз найсильніші ходи, але порятунку в них уже не було. Одинокий білий слон неминуче матує чорного короля навіть у позиції, де в чорних на шахівниці вже аж чотири (!!) коні та слон! (Щоб відтворити цю фантастичну позицію, вам знадобляться два комплекти шахів).

Шахи — дуже ідейна гра. Вони демонструють «торжество глибокої, геніальної ідеї над сухою розсудливістю, перемогу індивідуального над тривіальним». Так сказав про велику притягальну силу естетики шахів їхній великий майстер Ріхард Реті.

Казка друга
**БОГОЛЬ-
БОГОЛЮБЧЕНКО**

Емануїл Ласкер

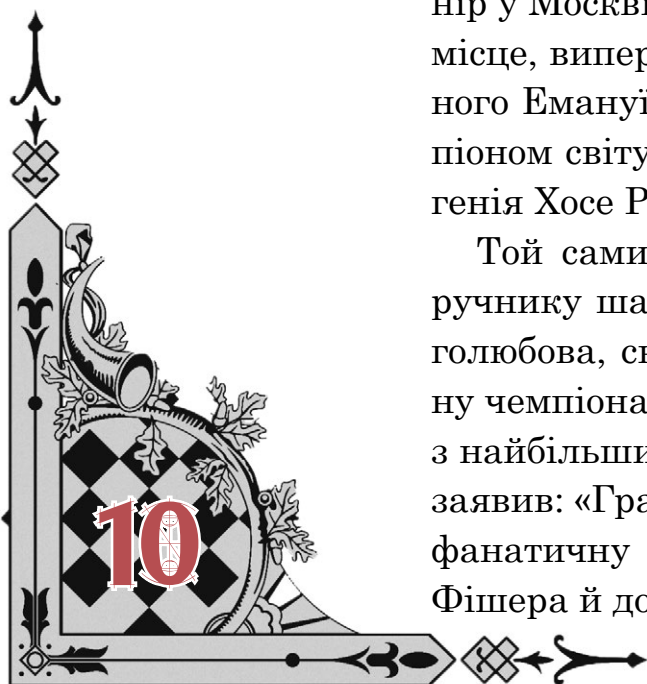
(24 грудня 1868 — 11 січня 1941) — німецький шахіст, математик і філософ. Другий чемпіон світу з шахів. Володів титулом 27 років — від 1894 до 1921 року, що є досі непобитим рекордом.

Колеги-шахісти ласкаво називали його Боголь (за аналогією з прізвиськом іншого знаменитого українця — Гоголь). Його діди й батьки були Боголюбченками з Київщини, а якийсь чиновник Російської імперії «великодушно» переписав їх на Боголюбових. Тоді Україна носила тавро бездержавності, а люд наш русифікували, або ж сам він добровільно русифікувався. Гірко було дивитися нашому дорогому Тарасові Григоровичу Шевченку, як українські Кирпогнучкошиєнки переінакшували себе ще й на «Кирпогнучкошиєнков»...

Юхим Дмитрович Боголюбов народився 1 квітня (як і Микола Васильович Гоголь!) 1889 року (рівно через 80 років після Гоголя) в родині сільського священика біля Києва. Учився добре. Закінчив Київський політехнічний інститут зі званням агронома. Але доля привела його з родючих українських ланів на чорно-білі шахові поля, де він і здобув собі світову славу.

Найбільшим творчим досягненням Юхима Боголюбова був перший міжнародний шаховий турнір у Москві 1925 року, в якому він виборов перше місце, випередивши аж на півтора очка легендарного Емануїла Ласкера (27 років поспіль був чемпіоном світу!) і на два очки кубинського шахового генія Хосе Рауля Капабланку.

Той самий Ласкер у своєму знаменитому підручнику шахів навів багато зразкових партій Боголюбова, сказавши: «Я бачу на його голові корону чемпіона світу». А Михайло Ботвинник — один з найбільших шахових авторитетів у світі — якось заявив: «Грає Фішер, як молодий Боголюбов». Про фанатичну любов до шахів американця Роберта Фішера й досі ходять легенди.

То як же грав у шахи українець Юхим Дмитрович Боголюбов? Давайте разом подивимося його казкові партії.

Спочатку розберемо партію, зіграну восени 1919 року в столиці Швеції Стокгольмі.

Ю. Боголюбов — Р. Реті Іспанська партія

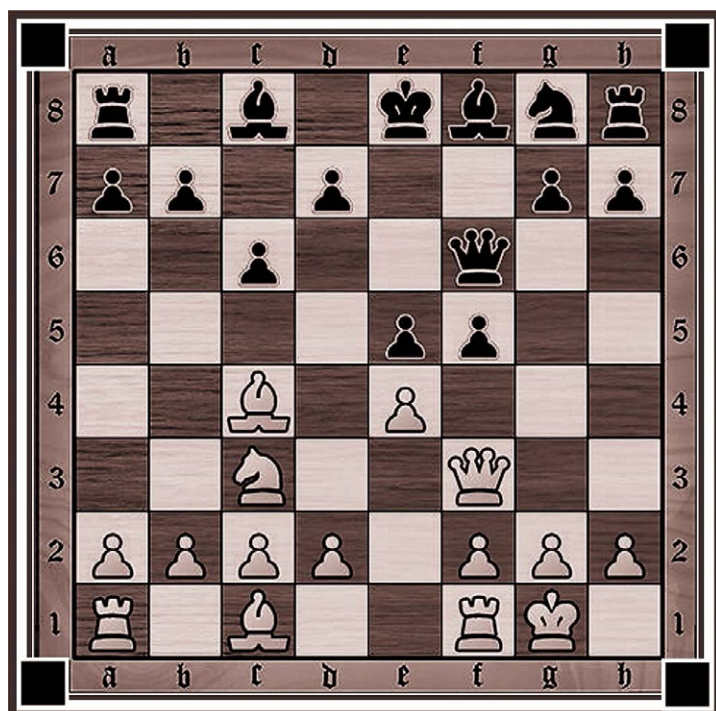
1. e2 — e4	e7 — e5
2. Kg1 — f3	Kb8 — c6
3. Cf1 — b5	f7 — f5
4. Kb1 — c3!	...

Юхим Боголюбов ставить до цього ходу знак оклику, вважаючи його простим і водночас сильним спростуванням попереднього ходу суперника. Але вся боротьба ще попереду!

4...	Kc6 — d4

Чорні продовжують експериментувати у дебюті (початку гри), нехтуючи розвитком своїх фігур.

5. Cb5 — c4	c7 — c6
6. 0 — 0	Kd4:f3
7. Фd1:f3	Фd8 — f6

Ріхард Реті

(28 травня 1889 – 6 червня 1929) — чехословацький шахіст, гросмейстер, шаховий композитор і теоретик, журналіст.